

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
6/1 (Haziran/June 2022), 188-205.

Duygu Milliyetçiliği Olarak Kur'an'da Yakınlarla İlişkinin Sosyolojisi

The Sociology of The Relationship with Relatives in The Qur'an As Emotional Nationalism

Fuat Araz

Lisans Öğr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Undergraduate Stud., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies.
Ankara, Türkiye.

E-posta: fuataraz12@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4029-7972

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Mart/March 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Mayıs/May 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran/15 June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Haziran/ Summer-June

DOI: 10.46595/jad.1094827

Cite as / Atıf: Araz, Fuat. "Duygu Milliyetçiliği Olarak Kur'an'da Yakınlarla İlişkinin Sosyolojisi", *Journal of Analytic Divinity* 6/1 (Haziran/June 2022), 188-205.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fuat Araz)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjad@gmail.com

Öz

Milliyetçiliği çağımızda algılandığı gibi siyasal bir teori ya da ideolojik bir amaç olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Zira milliyetçilik kavramı yaşanan küresel gelişmelerden dolayı ideolojik birleşme anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım milliyetçilik kavramına ayrıştırıcı fonksiyon yükleyerek milliyetçilik kavramını tam manasıyla anlamayı mümkün kılmamaktadır. Milliyetçiliği toplumsallaşmaya götüren duygudaşlık veya kültür birlikteliği olarak değerlendirdiğimizde etkisini ve boyutlarını doğru anlayabiliriz. Bu şekilde yapılacak değerlendirme milliyetçiliğe bütünleştirici bir fonksiyon yükleyecektir. Bu bağlamda toplumların oluşumunda büyük bir öneme sahip olan milliyetçilik fenomeni; tarihi süreç içerisinde kitlesel bütünleşme ve organizasyonu sağlayan toplumsal hafıza ürünü olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle milliyetçilik fenomeni; birey-birey, birey- grup, grup-grup ilişkilerini ortak değerler etrafında birleştirerek kitlesel hareketleri ortaya çıkaran sosyolojik unsurdur. Bu çalışmada milliyetçilik fenomeni kavramsal olarak ele alınıp tarihsel gelişim, değişim ve toplumları etkileme boyutlarıyla duygu milliyetçiliği bağlamında sosyolojik olarak incelenecektir. Milliyetçilik kavramı yukarıda zikredilen yönleriyle ele alındıktan sonra, duygu milliyetçiliği olarak Kur'an'da yakınlarla ilişkinin sosyolojisi başlığı altında duygudaşlıktan doğan milliyetçilik bağlamında açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Din Sosyolojisi, Kur'an, Milliyetçilik, Duygu Milliyetçiliği, Ortak şuur.

Abstract

Nationalism should not be evaluated as a political theory or an ideological goal as it is perceived in our age. Because the concept of nationalism is used in the sense of ideological unification due to the global developments. However, identifying a specific role to the concept of nationalism does not grant a complete understanding to this concept. We may properly understand the impact and dimensions of nationalism when we consider it as sympathy or cultural unity that leads to socialization. This type of evaluation will give nationalism an integrative function. In this context, the phenomenon of nationalism, which has a great importance in the formation of societies can be defined as a social memory product that provides mass integration and organization in the historical process. In this respect, the phenomenon of nationalism is the sociological element that brings out mass movements by combining individual-individual, individual-group, group-group relations around common values. In this study, the phenomenon of nationalism will be conceptually discussed and sociologically examined in the context of emotional nationalism with its dimensions of historical development, change and influencing societies. After discussing the concept of nationalism in regard to the aforementioned components,

the context of nationalism arising from sympathy under the title “The sociology of the relationship with relatives in the Qur'an as emotional nationalism” will be explained.

Keywords: Sociology of Religion, Qur'an, Nationalism, Emotional Nationalism, Common Consciousness

Giriş

Milliyetçilik; çağımızda algılandığı gibi etnik bir birleşmeyi veya ırksal bir aidiyeti ifade etmekten ziyade; aynı zamanda sosyalleşme arzusu bulan insanın, toplumsal alanda birleştirici fenomenler etrafında örgütlenmesi ve birleştirici fenomenlere yönelik taşıdığı aidiyet duygusudur. Bu yönüyle bakıldığında siyasal bir ideolojiden ziyade toplumsallaşma ve toplumsal bütünleşme için gerekli fenomenler bütünü olarak da tanımlanabilecek olan milliyetçilik; ortak etnik köken, tarih, dil, mekân, mefkure veya inanç birlikteliği gibi toplumların kolektif bilincinin oluşumuna aracılık eden sembollerden beslenerek kabul edilmiş üst kimliğin ya da kolektif bilincin ürünü olarak teşekkül eder. Bu bağlamda milliyetçilik; toplumsallaşma ve toplumsal bütünleşme için gerekli olan itkiyi toplumların kolektif bilincini oluşturan sembollerden alarak bu itki vasıtasıyla kitlesel hareketi tetikleyici, geliştirici ve devam ettirici bir güç olarak tanımlanabilir (Birch, 2012, 9-10; Karagül, 2016, 51-53; Marshall, 1999, 504-506; Smith, 2017, 120).

Toplumsallaşma bağlamında milliyetçiliğin ideolojik bir teşekkülden ziyade toplumsal birleşmeyi sağlayıcı bir etken olması, milliyetçilik fenomenini kültür milliyetçiliği/duygu milliyetçiliği bağlamında ele almayı gerekli kılmaktadır. Zira milliyetçilik kavramı; ideolojik düşünceyle bağdaştırılmasının sonucu olarak sıkı ırksal bağlılık ve bu ırksal bağlılıktan doğan katı tutuculuk anlamını taşıdığı gibi milliyetçilik kavramının toplumsal bir fenomen olarak ele alınmasının bir sonucu olarak da bireylerin ya da farklı etnik grupların bir üst kimlik etrafında birleşmesi anlamını taşıdığı ifade edilmektedir (Karagül, 2016, 51-53; Smith, 2017, 28; Türkdoğan, 1996, 9).

Milliyetçilik fenomeninin kavramsal bağlamındaki farklılaşmadan hareketle; sıkı ırksal bağlılığın ve bu bağlılıktan doğan katı tutuculuğun ortaya koymuş olduğu milliyetçilik; karakteristik olarak klan ve soy bağlarının kuvvetli olduğu, aidiyetin belirlenmesinde kan ve nesebin referans alındığı cemiyetlerde ortaya çıkan ideolojik milliyetçilik/ayrıştırıcı milliyetçilik olarak tanımlanır. Bir mefkure etrafında birleşen milliyetçilik ise kan ve nesebin temel referans olmaktan çıkartıldığı özünde kültür milliyetçiliği barındıran duygudaşlık olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda kan ve nesebi diğer sembollerle kolektif bilinci oluşturan ve kolektif bilinçten hareketle kabul edilmiş üst kimlik etrafında birleşmeyi sağlayan bütünleştirici milliyetçiliğin alt unsuru olarak

tanımlamak mümkündür (Karadağ- Yaman, 2019, 85-86; Karagül, 2016, 51-52; Smith, 2017, 28).

Yukarıda zikredilen milliyetçilik tiplerine baktığımızda bu tiplerin birbirinden bağımsız olduğunu düşünmemek gerekir. Zira zikredilen milliyetçilik tipleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, milliyetçilik fenomeni doğru şekilde anlaşılacaktır. İster sıkı ırksal bağlılık ve bu ırksal bağlılıktan doğan katı tutucu milliyetçilik tipi olsun ister farklı etnik grupları bir üst kimlik etrafında birleştiren milliyetçilik tipi olsun ikisinin de genel karakteristiğinde bireyleri ve grupları aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliği etrafında birleştirme vardır (Karagül, 2016, 51-53; Marshall, 1999, 504; Türkdoğan, 1996, 9). Bu birleşmeler; semboller manzumesi üzerinden olup toplumsal alanda bir kültür milliyetçiliği/duygu milliyetçiliği inşa ederek hem toplumsallaşmaya götürmekte hem de toplumsal hayat içerisinde birey-birey, birey-grup, grup-grup ilişkisine yön vermekte ve bu ilişkilerin devamlılığını sağlamaktadır (Smith, 2017, 122).

Milliyetçiliğin birey-grup ilişkilerini duygudaşıktan doğan toplumsallaşma üzerinden düzenlemesi aynı zamanda bir milletin inşası olarak da değerlendirilebilir. Milleti inşa eden ana fenomenler dil, din ve mefkure birlikteliği olarak kabul edildiğinde, milliyetçiliğin özünde var olan duygudaşlığın milleti inşa eden ana fenomenlere yönelik teşekkül etmiş aidiyet, emel ve bilinç birlikteliği olduğu görülecektir (Marshall, 1999, 504; Tepegöz, 2010, 110).

Çalışmanın konusu duygu milliyetçiliği bağlamında Kur'an'da yakınlarla ilişkinin sosyolojisi olması dolayısıyla diğer fenomenler açıklanmayacak olup, bireyleri ve grupları birleştiren bir fenomen olması bakımından din ve milliyetçilik ilişkisi ele alınacaktır.

Bu çalışmanın amacı milliyetçilik türlerinden olan duygu/kültür milliyetçiliğini a) ortak kan bağı b) ortak tarih, c) ortak dil ve d) ortak mekân bağlamında Kur'an'da yakınlarla ilişkisi açısından ele almaktır. Çalışmamızda nitel araştırma yönteminin tarihsel dokümantasyon tekniğine uygun olarak metin inşa edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamıza konu ettiğimiz milliyetçilik fenomeninin çok yönlü bir kavram olmasından kaynaklanan kapsam genişliği milliyetçiliği bu haliyle bir makale konusu olarak incelemeyi mümkün kılmamaktadır. Bu sebepten sınırlamaya gidilmesi zaruri olup çalışmamızda milliyetçilik fenomeni duygu milliyetçiliği/kültür milliyetçiliği bağlamıyla sınırlıdır.

Milliyetçilik üzerine yapılan literatür taramasında yapılan çalışmalar incelendiğinde doğrudan duygu milliyetçiliğinin Kur'an'da yakınlarla ilişkisi konusuyla alakalı bir çalışma bulunamamıştır. Ancak Albayrak (2005) milliyetçilik ve din, Bingöl (2017) Kuran ve milliyetçiliğe yaklaşımı gibi çalışmaların olduğu literatürden anlaşılmaktadır. Yapılan bu çalışmalar özelinde milliyetçilik ve din ilişkisinin siyasi yönüyle bir oluşumu teşekkül

ettirmesi bağlamında ya da milliyetçilik olgusuyla din arasında var olan ilişkinin çatışma-uzlaşma bağlamında ele alındığı görülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Milliyetçilik

Geleneksel toplumlarda da var olan birleştirici etkisi göz ardı edilerek siyasi bağlama indirgenen ve modern dünyanın bir getirisi olarak küresel çapta etkiye sahip olduğu kabul edilen milliyetçilik; millet, milliyet, milli bilinç, etnisite, ırk, ırkçılık ve benzeri kavramlarla büyük oranda benzeşen hatta genellikle de birbirlerinin yerine kullanılan kavramlardır. Milliyetçiliğin ideolojik bağlamdan soyutlanarak bir tanımı yapılacak olursa; aidiyet hissiyatı, duygu, emel ve bilinç birlikteliği olarak tanımlanabilir (Akıncı, 2019, 416-417; Marshall, 1999, 504).

İdeolojik bağlamından soyutlanan milliyetçilik kavramı; duygudaşıktan beslenen toplumsal bütünleşmeye götüren fenomenler bütünü olarak tanımlanabilir. Modern dönem öncesi toplumlarda; asabiyet, kavmiyetçilik veya kabilecilik gibi düşüncelerle ilintili dar kapsamlı aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliği üzerinden kendinden olmayanı dışlayıcı bir karakterle var olagelmıştır. Modern öncesi dönemde genel karakteristiği bu şekilde olan milliyetçilik fenomenini siyasal bağlamıyla sınırlandırıp modern dönemin bir getirisi olarak kabul ettiğimizde tam anlamıyla idrak etmemiz mümkün olmayabilir. Zira siyasal bağlamıyla sınırlandırıldığında milliyetçiliğin modern dönemi inşa eden sürecin bir ürünü olduğu ön kabulüyle hareket etmek gerekmekte, bu ön kabul de milliyetçiliğin; moderniteye götüren endüstrileşme ve sosyo-ekonomik sürece bağımlı olduğu tezinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu tez üzerine inşa edilen milliyetçilik fenomeni; milliyetçilik fenomenini oluşturan aidiyet hissiyatı, duygu, emel ve bilinç birlikteliğini göz ardı ederek milliyetçiliği oluşturan unsurların endüstrileşme ve sosyo-ekonomik süreç olduğunu ve modern dönem öncesinde milliyetçiliğin oluşumunu sağlayacak koşulların bulunmadığını modern çağda oluşan bu koşulların tezahürü olarak milliyetçiliğin olduğu milliyetçiliklerin de milletleri yarattığı fikrini kabul etmeyi dolayısıyla da "*icat edilmiş bir milliyetçilik*" olgusunu karşımıza çıkaracaktır (Marshall, 1999, 504; Sönmez Selçuk, 2011, 3856).

Milliyetçiliği; moderniteye götüren süreçten bağımsız olarak gelişen ve toplumsal alanda birey-birey, birey-grup, grup-grup ilişkisine yön veren ortak bir kültürün, toplumsal örgütlenmenin ya da ortak bir belleğe sahip olmanın adı olarak kabul ettiğimizde tarihsel süreç içerisindeki oluşumu ve varlığı yok sayılmamış olacaktır. Bu da bizi milliyetçilik kavramını duygu/kültür milliyetçiliği bağlamında toplumsal alanda birey-grup ilişkisine yön veren ve aralarında dil, din ve mefkure birliğine götüren kolektif bilincin adı ya da kabul edilmiş üst kimliğe duyulan aidiyet hissiyatının

toplumsallaşmadaki adı olarak tezahür ettiği sonucuna götürecektir (Birch, 1989, 14-24; Marshall, 1999, 506; Smith, 2017, 118; Tepegöz, 2010, 119).

Toplumsallaşmada önemli rol oynayan birey-grup ilişkileri, özünde sosyalleşme arzusu bulunan insanın, toplumsal hayat içerisinde etnik varlığını yok saymadan attığı aidiyet hissiyatından hareketle kendi varlığını tanımlama ve bu aidiyet hissiyatının altını; ortak kan bağına, tarihe, dile ve mekâna referansla oluşturduğu duygu, emel ve bilinç birlikteliğiyle doldurarak mefkure birlikteliğini paylaşma ya da bir diğer ifadeyle etno-ulusalcı kimlik profili oluşturma çabasıdır. Oluşturulan bu etno-ulusalcı kimlik profili mefkure birlikteliğinden doğan kolektif zihnin inşasının muharriki ya da bir diğer ifadeyle üst kimliği besleyen duygudaşlık etrafında şekillenen toplumsal yakınlaşma ve birleşmenin isimlendirilmesidir (Aktürk, 2022, 209; Marshall, 1999, 504-506; Smith, 2017, 42; Türkdoğan, 1996, 125).

1.2. Duygu Milliyetçiliği/Kültür Milliyetçiliği ve Unsurları

Milliyetçilik; sadece bir ideoloji olmaktan ziyade sosyal bir fenomendir. Bu şekilde yapılacak olan ön kabul milliyetçilik olgusuna bakışı değiştirerek, milliyetçilik denince ne anlaşılması gerektiğine yön verecektir. Zira milliyetçilik kavramı ideolojik bağlamda aralarındaki ırksal bağlılıktan doğan katı tutucu ve dışlayıcı bir olgu olarak karşımıza çıkıp İbn Haldun'un tasnifinde nesep asabiyeti adıyla aralarındaki soy bağından doğan katı tutucu ve dışlayıcı ideoloji şeklinde kendine yer bulur. Halbuki milliyetçilik bir sebep asabiyesi içerisinde ortak kan bağı/ırksal bağlılık, ortak tarih, ortak dil ve ortak mekan kültlerini barındıran kolektif kültürel kimliği ve bu kültlere referansla toplumsal gruba beslenen aidiyet hissiyatı, duygu, emel ve bilinç birlikteliği üzerinden paylaşılan mukaddesat ile kabul edilmiş milli kimliğe/ kabul edilmiş üst kimliğe ve hukuki varlığa dayanak oluşturma, milliyetlerin kendi bireyselliğini ve özgünlüğünü ifade etme çabasıdır(Gans, 2003, 43; Karagül, 2016, 51-52; Kösoğlu, 2013, 37; Kösoğlu, 2013, 87; Marshall, 1999, 504-506; Smith, 2017, 121-122; Şimşek, 2010, 83-84; Türkdoğan, 1996, 9).

Bu çaba duygu milliyetçiliği/kültür milliyetçiliği olarak adlandırılıp bireylerin kolektif hafızasında yer alarak ortak kültürün alt bileşenleri olan ortak kan bağı/ırksal bağlılık, ortak tarih, ortak dil ve ortak mekâna duygusal bir yakınlık ve bu yakınlıktan doğan ilginin eseri olan kabul edilmiş üst kimlik ortaya koyma ve bu kabul edilmiş üst kimliğe referansla ortak duygudaşlık paylaşma hali olarak tanımlanabilir (Gans, 2003, 44; Smith, 2017, 121-122).

1.2.1. Ortak Kan Bağı/İrksal Bağlılık

Ortak kan bağı/ırksal bağlılık aile ve akrabalık bağı oluşturarak, bireysellikten grupsal ilişkiye geçişte ilişkileri birey-birey, birey-grup, grup-grup bağlamında düzenleyen ve kan bağından kaynaklanan hissiyatın gereği olarak bireyi aynı soy bağına sahip olarak doğduğu sosyal doku içerisinde doğduğu toplumla kaynaştırarak grupsal çıkar ve duygu

birlikteliğini aşlayan sosyal bir olgudur (Güngör, 1995, 80; Marshall, 1999, 505; Şimşek, 2010, 83).

Aile bağı aralarında ortak kan bağı bulunan bireyleri klan/aşiret haline dönüştüren biyolojik ilişki olmakla beraber kültürel olarak ortaya konan hayali biyolojik ilişkilerle hayali üst aile yaratarak grup-grup ilişkilerini düzenleyen, kabul edilmiş soy bağıyla ortak duygu, ortak kültür ve ortak çıkarlar aşilayarak kabul edilmiş üst kimlik etrafında birleştiren bir olgudur (Marshall, 1999, 12; Marshall, 1999, 505; Smith, 2017, 28; Türkdoğan, 1996, 121-122). Bu bağlamda ortak kan bağının kolektif bilinci inşa eden ve bireyleri birleştiren duygudaşlığı inşa ettiği, bireyleri ve grupları sosyal alanda kaynaştıran fenomen olduğu göz ardı edilmemelidir.

1.2.2. Ortak Tarih

Ortak tarih kabul edilmiş üst kimlik olarak ortaya konan hayali üst ailenin ortak yaşanmışlıklarını, destan ve mitlerini, tarihsel süreçte oluşmuş geleneklerini ve kendisine yüklenen anlamlar bütünü olan kültürel simgelerini taşıyarak duygu birlikteliği inşa eden kolektif bilinç bütünüdür (Marshall, 1999, 12; Smith, 2017, 27-28; Türkdoğan, 1996, 59-65).

Kolektif bilincin bütünü olarak nitelenen tarih birlikteliğinde dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ise ortak tarihe sahip olmak veya var olan tarih bilincinin çok uzun bir zamandan beri süregeliyor olması değildir. Önemli olan nokta özelde bireylerin genelde ise toplumun büyük çoğunluğunun ortak tarihe yönelik taşıdığı hissiyat bütünlüğü ve sahip olunan şuur birlikteliğidir (Güngör, 1995, 78). Bu da bize ortak tarihin bireylerce yaşanmasa bile kan bağı bulunan atalarınca yaşanmasından dolayı ortak kan ve ortak tarihi birbirine referansla anlamının gerekli olduğunu göstermektedir.

1.2.3. Ortak Dil

Ortak dil; toplumsal alanda duygu birlikteliği sağlayan soy bağını, yaşanmışlıkları, ortak tarihini barındıran destan ve mitlerini, tarihsel süreçte oluşmuş geleneklerini ve kültürel simgelerini ses kalıpları üzerinden inşa edip kazandırdığı ortak duyguyu, ortak kültür ve ortak çıkarları o toplum içerisinde doğan bireylere duygudaşlık ve ortak şuur olarak aktaran, toplumsallaşmada birey-birey, birey-grup ve grup-grup ilişkilerine aracılık eden ortak ses kalıpları ya da ortak dilsel semboller bütünüdür (Birch, 1989, 1989; Güngör, 1995, 80; Kızılcılık - Erjem, 1992, 113; Marshall, 1999, 156; Smith, 2017, 27-28). Yapılan bu izahlar üzerinden bakıldığında ortak dili kolektif bilincin ya da kabul edilmiş üst kimliğin aktarıcısı olarak anlayabilmek mümkündür.

1.2.4. Ortak Mekân

Toplumda duygu bütünlüğünü kazandıran aynı soy bağınca bir anlam yüklenen, ortak tarih şuurunun geliştiği ve ortak dilinin konuşulduğu yer olan ortak mekân; kendisine duyulan hissiyat ve atfedilen aidiyet üzerinden ortak kimliği ve grupsal varlığını

dayanak noktasını inşa ederek özelde bireylere genelde ise gruplara yurttaş milliyetçiliği kazandırarak kültürel bağlamı inşa eden olgudur (Gans, 2003, 100-101; Güngör, 1995, 80; Marshall, 1999, 504-505; Smith, 2017, 25-27; Smith, 2017, 32-33).

Yurttaş milliyetçiliği inşa eden ortak mekân olgusunu siyasi sınırlara indirgeyici bir yaklaşım içerisinde olursa da siyasi sınırların dışında kalan bölgeler (Anadolu'ya göçen Türklerin Orta Asya'ya duyduğu yakınlık gibi) ya da ibadethaneler, mezarlıklar gibi bireyleri bir araya getiren ve toplumsal varlıklarının kanıtı olan mekanlar duygusal kolektif bilincin oluşmasında sembolik öneme sahip ortak mekanlardandır (Tepegöz, 2010, 120; Smith, 2017, 25). Bu bağlamda ortak mekân; kan bağının birleştiği, tarihsel vakıaların yaşandığı, dil üzerinden aktarıldığı yaşanmışlıkların ortak paydası olarak anlaşılmalıdır.

2. Din ve Milliyetçilik İlişkisi

Din ve milliyetçilik fenomenlerinin birbiriyle olan ilişkisine yönelik temelde iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüş milliyetçiliği bir din ya da en azından dine benzeyen ve sosyal bir bilinç taşıyan fenomen olarak kabul etmektedir. İkinci görüş ise milliyetçiliği; laik bir bilinç biçimini yansıtmaması sebebiyle din ile milliyetçilik arasında en fazla işlevsel bir eşitlik kurulabileceği yönündedir (Marshall, 1999, 505).

İçtimai hayat içerisinde dinin duygudaşlık ortaya koyan varlığı ve müntesiplerini ortak ad vasıtasıyla nitelemesinden hareketle dine referansla oluşan cemaatsel yapıyı hayali üst aile olarak nitelemek mümkündür. Din bu hayali üst aile içerisinde yer alan bireyler arasındaki ortak kan bağı, ortak tarih, ortak dil ve ortak mekân sembollerini göz ardı etmeyerek etno-ulusal bir bağ oluşturmaktadır. Bu da dinin inşa etmek istediği kolektif bilince ya da kabul edilmiş üst kimliğe yönelik birlikteliğin bu semboller aracılığıyla inşa edilmiş duygu milliyetçiliği üzerinden kısmi pozitif ayrışmayı ve bu pozitif ayrışmaların sağlayacağı yakınlık hissiyatı üzerinden de toplumsallaşmayı hedeflediğini göstermektedir (Aktürk, 2022, 209; Marshall, 1999, 156; Marshall, 1999, 504; Smith, 2017, 42).

Dinin inşa ettiği cemaatsel yapının tipolojisinin açıklanabilmesi için kolektif bilinci ya da kabul edilmiş üst kimliği besleyen aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliğinin temel kıstaslarının kapsamı önemlidir. Bu bağlamda Yahudilik dini örneğinde olduğu gibi aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliğinin kaynağı ırksal bağlılık olduğunda dar kapsamlı kıstaslarla temelde nesep asabiyetine dayanarak içtimai hayatı şekillendiren bir din fenomeni ve kapalı cemaat tipolojisi ortaya çıkacaktır (Marshall, 1999, 504-505; Smith, 2017, 21).

Aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliği dine mensubiyet üzerinden inşa edildiğinde, duygu milliyetçiliğiyle geniş kapsamlı cemaatsel beklenti ve birleşmeyle içtimai hayatı sebep asabiyetine dayanarak şekillendiren bir din fenomeni ve açık cemaat tipolojisi ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda İslam'ı kabul edenlerin kardeş olarak tanımlanması (Hucurat,49;10) içtimai hayat içerisinde dinin; aidiyet, duygu, emel ve bilinç

birlikteliği üzerinden bir ortak mefkure oluşturarak toplumsal birleşmeyi amaçladığını göstermektedir (Marshall, 1999, 504; Smith, 2017, 21; Türkdoğan, 1996, 121-122).

İslam dininin içtimai hayatı inşa sürecinde bakıldığında Medine’de büyüyen gelişen İslam Devleti’nin sınırları içinde Hz. Peygamber döneminden başlayarak Dört Halife dönemine kadar devam eden içtimai hayatın Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar şeklinde iki ana gruba ayrılması temelinde sebep asabiyesi barındıran din fenomeninin ve açık cemaat tipolojisinin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumun oluşumunda mefkure birlikteliğini esas alan İslam’ın açık cemaatsel yapısı içerisinde farklı kültürlerin varlığı göz ardı edilmemiştir. Bu durum İslam’ın toplumsal yapılaşma için genelden özele doğru inşa edilmiş kültürel entegrasyonu ön görerek içtimai hayatı inşa eden bir fenomen olduğunun göstergesi sayılabilir. İslam’ın kültürel birlikteliği/duygu birlikteliğini grupsal aidiyeti, duyguyu, emel ve bilinç birlikteliğini yok saymamasının neticesi olarak din ile kültürel milliyetçiliğin birbiriyle tearuz içinde olmayan hatta millet oluşumunda birbirini destekleyen fenomenler olduğu tezi ortaya çıkabilir (Güngör, 1997, 149; Marshall, 1999, 504; Mortimer - Fine, 1999, 63; Türkdoğan, 1996, 119).

2.1. Kur’an’da Milliyet Kavramı

Millet kavramı her ne kadar milliyetçilik düşüncesiyle bağdaştırılarak bir ırkın/ulusun yüceltilmesi ve kan bağından doğan katı tutucu bir tavır takınma durumu olarak algılansa da Kur’an-ı Kerim’in kazandırmak istediği perspektif bağlamında millet/milliyet kavramının içtimai hayat içinde aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliği üzerinden kolektif bilinci ya da kabul edilmiş üst kimliği inşa sürecinin ifade ettiği anlaşılacaktır (Marshall, 1999, 504; Smith, 2017, 28).

Şuub - kabaile, kavim ve bu bağlamda kullanılan diğer kavramlarla eş anlamlı kabul edilerek etnik mensubiyeti ifade bağlamında kullanılan millet /milliyet kavramlarının Kur’an’ın kavram dünyasında ırksal bir mensubiyeti ifade etmek için kullanılmadığı aksine içtimai hayat içinde aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliği üzerinden inşa edilmiş toplumsal bütünleşmeyi ya da hayali üst aileyi ifade etmek için kullanıldığı görülecektir (Hucurat,49,13; (Marshall, 1999, 504; Smith, 2017, 28).

“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık...” (Hucurat, 49,13). Ayette geçen tanışma lafzıyla toplumsallaşmanın ve toplumlar arası bütünleşmenin tanışma ve kaynaşma yoluyla olacağına dikkat çekiliyor. Bu tanışma ve kaynaşmayı sağlayacak faktörün aidiyet, duygu, emel ve bilinç birlikteliği üzerinden inşa edilmiş kolektif bilinç ya da kabul edilmiş üst kimlik olduğu göz önüne alınarak şuub - kabail lafızlarının “toplumsal kimlik edinme” bağlamında değerlendirilmesinin gerekliliği anlaşılacaktır (Karaman, vd., 2012, 4/97; Marshall, 1999, 156; Marshall, 1999, 504).

Kur'an'ı kerimde millet kavramının kullanılış bağlamına baktığımızda ifade ettiği bir diğer anlamın din manasına da karşılık geldiği görülecektir. "Sen onların milletlerine (dinlerine) tabi olmadıkça ne Yahudiler ne de Hristiyanlar senden asla hoşnut ve razı olmayacaklar..." (Bakara, 2,120). Ayette geçen "onların milletlerine (dinlerine) tabi olmadıkça" cümlesinin ihtiva ettiği mana: "Yahudiler ve Hristiyanlarla aynı aidiyet hissiyatını, duygu, emel ve bilinç birlikteliğini paylaşarak üst kimliğini onların kolektif bilincine paralel olarak inşa etmedikçe onlar seni kendi toplumları içerisine kabul etmezler" şeklinde açıklanabilir. Bu açıklamanın temel dayanağını dinin ortak duygu ve hissiyat oluşturarak bir milliyet inşa etme potansiyeliyle bağdaştırmak mümkündür (Marshall, 1999, 156; Tepegöz, 2010, 119).

3. Kur'an'da Duygu Milliyetçiliği Bağlamında Yakınlarla İlişki

Duygu milliyetçiliğinin oluşumunu ve unsurlarını yukarıda açıklamıştık. Çalışmamızın bu kısmında duygu milliyetçiliğinin unsurları bağlamında Kur'an'da yakınlarla ilişkiyi açıklamaya çalışacağız.

3.1. Ortak Kan Bağı/İrksal Bağlılık

Kan bağı'nın getirdiği birleşmenin sosyal doku içerisindeki toplumsal kaynaşma, grupsal çıkar ve duygu birlikteliğinin başladığı en küçük yapıtaşı olan aile kurumuna ve bu kurumun getirisi olan akrabalık bağlarına İslam dini gerekli olan öncelik ve önemi vererek Müslümanların duygusal birliktelik kazanmaları ve bu birliktelikten hareketle toplumsal hayattaki ilişkilerini düzenlemeleri için başta anne baba olmak üzere yakın akraba ilişkilerine vurgu yaparak dikkat çekmiştir (Bingöl, 2017, 82-84; Güngör, 1995, 80; Marshall, 1999, 505).

İslam dinini soy bağından kaynaklanan duygusal birliktelik üzerinden sosyal dokuda bütünleşme ve dayanışmayı sağlama amacına işlevsellik kazandırmak için zekât, sadaka ve infak gibi sosyal sermaye unsurlarının dağılımından yakın akrabaya pay ayrılmış ve "... De ki: "Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır" (Bakara, 2,215) ayetiyle Bakara, 2,177; Ra'd, 13,21; Nahl, 16,90; İsrâ,17,26 ve daha başka ayetlerde sosyal sermayeden yakın akrabaya ayrılan paya ve akrabalık bağı'nın korunmasına vurgu yapılmıştır(Bingöl, 2017, 82; Türkdoğan, 1996, 117-120).

İslam dini yakın akrabaya sosyal sermayeden pay ayırmakla kalmamış hicretin ilk dönemlerinde mefkureden doğan kardeşlik üzerine tesis edilen miras hükümleri uygulamasını kaldırmıştır (Enfâl, 8, 72). Hukuken kabul edilen mirasçılığın nesep bağıyla olduğunu bildirmiş ve miras paylaşımını kan hukukuna referansla düzenlemiştir (Enfâl,8, 75). Bu da bize yakın akraba arasında soy bağı'nın getirdiği duygusal yakınlığın Kur'an'da göz ardı edilmediği hatta kan bağı'nın toplumsal alanda bazı işlerin düzenlenmesinde referans noktası olduğunu göstermektedir (Bingöl, 2017, 82; Algül, 2005, 30/308-309).

Kur'an-ı Kerim akrabalık bağlarını korunmasına önem vermiş ve verdiği önemi "Allah'ın korunmasını emrettiği bağı koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkarıcılar var ya işte rahmetten mahrum olmak da onlar içindir; dünyanın kötü sonu da onlar içindir" (Ra'd, 13,25) ayetiyle ve Nahl,16,90 gibi başka ayetlerle buna dikkat çekmiştir (Bingöl, 2017, 83-84).

Kur'an-ı Kerimde akrabalık bağlarına sadece sosyal sermaye unsurlarının dağıtımını ve sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi bağlamında vurgu yapılmamıştır. Soy bağı; önceki peygamberlerin ve Hz. Peygamberin tevhit mücadelesinde mesajının arka planında yatan duygu birlikteliğinin harekete geçirilerek hem fiili destek sağlanması hem de mesajın kabul görmesi için sağlanacak duygu birlikteliği adına önemli bir kanal olmuştur. Hz. Yusuf'un "Atalarım İbrahim, İshak ve Yakup'un dinine uydum" (Yusuf, 12,38) şeklindeki beyanı hem Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup ile aralarındaki soy bağıyla birliktelik olduğuna yapılan işaret olarak anlaşılmalı hem de dinin inşa ettiği birliktelikle aralarında bir yakınlık olduğuna yapılan vurgu olarak anlaşılmalıdır (Karaman, vd., 2012, 3/233; Tepegöz, 2010, 119).

Kur'an'da Hz. Peygamber'e "Yakın akrabayı da uyar" (Şuara, 26,214) buyrulmuştur. Bu ayette aile arasında yüksek olan duygudaşlığın harekete geçirilmesi için önce Hz. Peygamberin içinde yaşayıp kan bağı üzerinden aynı hissiyatı, duygu, emel ve bilinç birlikteliğini paylaştığı en yakınlarından uyardığına başlanması istenmiştir. Bir başka ayette ise "De ki: Sizden akrabalık sevgisinden başka bir karşılık istemiyorum" şeklinde bir hitaba yer verilmiştir (Şura, 42,23). Bu hitabın "Hiç olmazsa kabile hatırı için bana diğer Araplardan daha fazla düşmanlık etmeyin." şeklinde anlaşılması gerektiğine yönelik bir yorum yapılmıştır (Ebu'l-a'lâ Mevdûdî, 2014, 5/237). Yine bu ayete dair; akrabalık bağının korunmasına teşvik etme ve akrabalık bağından doğan yakınlık sebebiyle destek isteme bağlamında yorumlar yapılmıştır. Bu yorumların ortak noktasına baktığımızda soy bağının grupsal dayanışma için gerekli olan duygu birlikteliğini sağlama vasıtası olduğuna işaret edilmiştir (Marshall, 1999, 504; Mukatil bin Süleyman, 2006, 206; İmam Kurtubî, 2002, 15/369).

3.2. Ortak Tarih

Ortak tarih olgusunun kabul edilmiş üst kimlik olarak ortaya konan hayali üst ailenin yaşanmışlıkları, ortak tarihini barındıran destan ve mitleri, tarihsel süreçte oluşmuş gelenekleri ve kültürel simgelerine yüklenen anlamlar bütünü ya da kolektif bilinç üzerinden inşa edilen duygu birlikteliği şeklinde tanımlamıştık (Marshall, 1999, 12; Smith, 2017, 27-28; Türkdoğan, 1996, 56-65).

Kur'an-ı Kerimde bazı sure ve ayetlerde de ortak tarihe atıf yapılmış ve üzerine kutsiyet atfedilerek duygusal bağ oluşturulan Kâbe ve onun üzerinden ortak tarih hatırlatılmıştır. Hz. Peygamber'in doğumundan elli, elli beş gün veya üç ay önce vuku

bulduğu rivayet edilen fil vakası Kur'an-ı Kerimde "Rabbin fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi?" buyrulularak muhatapların perspektifine sunulmuştur (Fil, 105,1).

Hız. Peygamberin doğumundan önce gerçekleşen bir olaya "görmedin mi?" şeklinde atıf yapılması fil vakası yaşandığı yıllarda hayatta olanların anlatılarına konu olup da sana haberi gelmedi mi? şeklinde anlaşılabilir. "Görmedin mi?" hitabı o dönemi görenlere, yaşayanlara ve bu bağlamda bazı olayların zamanını önemli olayların yaşanmışlığına referansla tarihlendiren Kureyş kabilesine yönelik bir hitap şeklinde de anlaşılabilir. Zira fil vakası Kureyş kabilesi ve çevre kabilelerce duygusal birlikteliğin sembolü olan Mescid-i Haram'ı yıkmaya yönelik bir girişimin sonucu olarak yaşanması bakımından üzerine ortak tarihi anlam yüklenmiş bir olaydır. Bu olay hatırlatılarak ortak yaşanmışlığa atıf yapılmıştır (Fayda, 1996, 13/70-71; Ebu'l-a'lâ Mevdûdî, 2014, 7/243; Mukatil bin Süleyman, 2006, 455-456; Yazır, 2016, 211-212).

Kur'an-ı Kerim'de ortak tarih olgusunun varlığını sadece fil vakası ile sınırlandıramayız. Zira Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalarda geçmiş nesillerin akıbetlerine bakılmasına vurgu yapılmıştır (Taha 20,128). Yapılan bu vurgunun asıl amacı tarihsel yaşanmışlıklara bakılması ve ortak tarihsel bellekle eğitilen ortak bir şuurun oluşumdur (Bayraklı, 2004, 12/375-376). Başka bir ayette ise yer yüzünde dolaşmıyorlar mı? kendilerinden öncekilerinin nasıl olduğuna baksınlar buyrulmuştur (Yusuf,12,109). Bu ayeti ortak tarihsel bilgiye işaret edilmesi ve muhatap toplumun kendilerinden önce yaşamış topluluklar hakkında sahip oldukları bilgiye atıf yapılması olarak anlamak mümkündür (Bayraklı, 2003, 9/520-521).

Ayette yer alan yurtla kastedilen hem Mekke olabilir hem de ticaret maksadıyla gittikleri yerler olabilir her iki şekilde de ortak tarihsel birikimin varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun emri önemlidir (Nahl,16,43). Bilgi sahibi olanlardan kasıt başta Hız. Nûh ve Hız. İbrahim olmak üzere geçmiş peygamberler hakkında tarihsel bilgiye sahip olan Ehl-i Kitap ya da Mekke toplumunda yaşayan ve geçmiş ümmetler hanında bilgi sahibi olan kişilerinin kastedildiği anlaşılabilir (Bursevi, 1995, 5/287; Ebu'l-a'lâ Mevdûdî, 2014, 3/29; Karaman, vd., 2012, 3/400-401).

Ortak tarihe dair atıflar mekânsal bağlamla sınırlı tutulmayarak kolektif hafızada oluşturduğu ortak tarih bağlamında Hız. İbrahim kıssası ve diğer peygamberlerin kıssaları da toplumun perspektifine sunulmuştur. Hız. İbrahim kıssası üzerinden Kureyş'e yöneltilen mesaj ihtiva ettiği metot bakımında oldukça önemlidir (Enbiya,21,51-54).

Kureyş'in Hız. İbrahim'e soy bağıyla bağlı olup bununla övündüğü bir yapılanma içerisinde toplumun kolektif hafızasında önemli bir tarihsel değere sahip olan Hız. İbrahim kıssası misal olarak verilmiş ve bu kıssa üzerinden Kureyş'in kayıtsız kalamayacağı bir üslup ile ortak tarihsel bir vakıa hatırlatılmıştır. Hız. İbrahim'den başka Hız. Lut, Hız. Nuh, Hız. Davut. Hız. Süleyman ve diğer peygamberlerin yaşanmışlıklarını hatırlamaları

istenerek ortak tarihsel bilince atf yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim peygamberlerin tevhit mücadelesinde peygamberi ve mesajı kabul edip azaptan kurtulan kimseleri yakınlar olarak nitelemiştir. Bu yakınlığın kan bağından doğan yakınlık olmadığı oluşan yakınlığın mefkure birlikteliğinden doğan yakınlık olduğuna yönelik yorumlar yapılmıştır (Ebu'l-a'lâ Mevdûdî, 2014, 3/313; Karaman, vd., 2012, 3/685-700).

3.3. Ortak Dil

Ortak dili toplumsal alanda duygu birlikteliği sağlayan soy bağı, yaşanmışlıkları, ortak tarihini barındıran destan ve mitlerini, tarihsel süreçte oluşmuş geleneklerini ve kültürel simgelerini ses kalıpları üzerinden inşa edip ortak duyguyu, ortak kültür ve ortak çıkarları o toplum içerisinde doğan bireylere aktararak duygudaşlık ve ortak şuur kazandıran ve iletişimi sağlayan sosyo-kültürel fenomen olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamıyla ortak dili; kullanıldığı dönemin bakış açısı, anlam ve kavram dünyası hakkında bilgi veren kültür taşıyıcısı olarak kabul edebiliriz (Güngör, 1995, 80; Ersöz, 2014, 50-51; Kızılcılık - Erjem, 1992, 113; Marshall, 1999, 156; Türkdoğan, 1996, 40).

Dilin toplumsal alanda birlikteliği ve iletişimi sağlayıcı işlevselliğe sahip oluşuna Kur'an'da da vurgu yapılmıştır. Peygamberlerin tevhit mücadelesinde mesajlarını kavimlerine aktarabilmeleri ve muhatap kavminde mesajı anlayabilmesi için peygamberler kendi kavimlerinin diliyle gönderilmişlerdir. Bu hususa şu ayette vurgu yapılmaktadır: "İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın" (İbrahim,14,4). Bir başka ayette de "Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik" (Yusuf, 12,2). Buyrulurak ilahi mesajın anlaşılması, kavranması için toplumda kullanılan konuşma dilinde gönderildiğine vurgu yapılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer noktada Kur'an-ı Kerim içerisinde aslen Arapça olmayan ancak Arap toplumu içerisinde yaygın kullanım alanına sahip bazı yabancı dil kökenli kelimelere de Kur'an-ı Kerimin yer verilmiş olmasıdır. Bu kelimelere Kur'an- Kerimde yer verilmesinin sebebi; bu kelimelerin ortak dil bağlamında toplumsal kabul görmesi ve o toplum içerisinde ortak bir anlam ifade etmesidir. Bu bağlamda ortak dilin kullanımına dair bir değerlendirme yapılacak olursa Kur'an'da ortak dilin toplumsallaşma için gerekli olduğu göz önüne alınmıştır. Yine ilahi mesajın muhataplarca ortak anlama sahip ses kalıpları etrafında iletişimi ve mefkure birlikteliğini sağlamayı ön gördüğü anlaşılabilir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de mevcut gramer yapısı ve dilsel ifadeleri kullanmasının yanı sıra mevcut dilde var olan belâgat üslubu göz ardı edilmeyerek ortak dilin inşa ettiği, ortak zihin algısını ihtiva eden sosyo-kültürel bir üslup kullanılmıştır (Bilmen, 1996, 4/1670-1671; Ersöz, 2014, 43; İmam Kurtubî, 1999, 9/514-515).

3.4. Ortak Mekân

Ortak mekân olgusunu üzerinde yaşanılın veya yaşanılmasının belirli bir bölge ya da toplumsal birlikteliğin sağlandığı ibadethaneler, mezarlıklar ve benzeri işlevsel yapılar

bağlamında bireyleri bir araya getiren ve toplumsallaşmaya götüren duygusal kolektif bilincin oluşmasında sembolik öneme sahip yerler olarak anlayabilmek mümkündür (Güngör, 2020; Smith, 2017, 25; Tepegöz, 2010, 120).

Peygamberlerin tevhit mücadelesine bakıldığında gönderildikleri kavimle olan mücadelelerinde ortak mekân olgusunun önemli bir atıf noktası olduğu görülecek ve peygamberlerin karşısında cephe alan kimselerin “Ant olsun ya dinimize dönersiniz ya da sizi kesinlikle yurdumuzdan çıkaracağız!” diyerek ortak mekân üzerinden paylaştıkları duygudaşlıktan dışlamakla tehdit ettikleri fark edilecektir (İbrahim 14,13). Zira milletin bir kültür ve ortak mekân bağlamında inşa edildiği düşünüldüğünde bu tehditlerini toplumsal bütünlükten dışlama olarak anlamak mümkündür (Et-Taberî, 2006, 3/170-171; Güngör, 2020; Smith, 2017, 32-33).

Toplumsal kabul ya da dışlamada ortak mekânın fonksiyonu bağlamında Hz. Şuayb'ın kıssasını örnek olarak verebiliriz. “Ey Şuayb! Ya seni ve seninle inananları kesinlikle şehrimizden çıkaracağız veya mutlaka dinimize (milletimize) döneceksiniz!” (A'raf,7,88). Dinin ortak duygu ve hissiyat oluşturarak bir milliyet inşa etme potansiyeli göz önüne alındığında ayette “milletimize” şeklinde geçmesine rağmen “dinimiz” manasının verilmesinin sebebi açıklanmış olacak ve toplumsal ilişkileri düzenlenmesinde ortak mekânın etkileyici bir unsur olduğu anlaşılacaktır (Tepegöz, 2010, 119; Uslu, 2018, 187).

Hz. Lut'un gönderildiği kavimle kan bağı bulunmadığı halde Kur'an da Hz. Lut ile kavmi arasında geçen diyalogdan bahsedilirken “Kardeşleri Lut onlara şöyle demişti” şeklindeki cümle önemlidir (Şuara suresi, 26,161). Ortak mekânın toplumsallaşmaya götürmesi ve ortak bilinç inşa etmesine örnek olması bakımından Hz. Lut'un kıssası örnek verilebilir. Kıssada yer alan “kardeşleri” nitelmesini ortak mekânın üzerinden sağlanan birleşmenin sonucu olarak anlayabiliriz (Karaman, vd., 2012, 4/168).

Kâbe'yi inşa sürecinde Hz. İbrahim'in duasına mekânın konu olması ve sonrasında Kâbe'ye yüklenen anlam ortak mekânın toplumsal bütünleşmeye götürmesine örnek verilebilir. Hz. İbrahim Kâbe'yi inşa ederken o bölgenin güvenli kılınmasına yönelik dua etmiştir (Bakara, 2,126; İbrahim, 14,35). Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa ederken dua etmesinin arka planında ortak mekânın toplumsallaşmaya götüreceğini ümit etmesi yatmaktadır. Kâbe'nin tarihsel süreçteki toplumsal fonksiyonuna baktığımızda insanlar için güvenli bir toplantı yeri kılındığı görülecektir. Bu duruma Kur'an'da da “Bu emin beldeye yemin olsun” ayetiyle vurgu yapılmıştır. (Tin, 95,4). Yapılan bu vurgunun odak noktasında kolektif hafızda yer alan ortak mekânın olduğu göz önüne alınmalı ve ortak mekânın hem bilişsel alanda hem de toplumsal alanda birleştirici etken olduğu anlaşılmalıdır (Bursevi, 1996, 1/236; Ebu'l-a'lâ Mevdûdî, 2014, 7/251; Güngör, 2020; Karaman, vd., 2012, 4/210).

“Milleti İbrahim” nitelemesi bu bağlamda önemlidir. (Âl-i İmrân, 3,95). Milleti İbrahim nitelemesi üzerine ortak sembol değeri yüklenen Kâbe’nin inşa süreci ve Hz. İbrahim’in soyuna yönelik duasıyla beraber yorumlandığında doğru bir şekilde anlaşılabilir. Kur’an-ı Kerim’de Hz. İbrahim’in soyundan önder çıkarılmasına yönelik bir talebi olduğu aktarılmaktadır. Ayetin devamında zalimlerin bu vaadin dışında olduğu ifade edilmiştir (Bakara, 2,124). Bu bağlamda milleti İbrahim nitelemesinin geçmiş peygamberlerin de tebliğ ettiği temel ilkeleri barındıran tevhit merkezli inşa edilmiş mefkure birlikteliğinin adı olduğu ve nesep asabiyesini oluşturarak kabul edilmiş üst kimliği meydan getirdiği görülmektedir. Milleti İbrahim tanımlamasını oluşturan toplumsal grubun adı haline gelip biz diye nitelenmenin ve tevhit merkezli mefkureyi taşımayanlarla ayrışmanın adı olmuştur (Mümtahine, 60:4;(Bursevi, 1996, 9/15-16; Ebu’l-a’lâ Mevdûdî, 2014, 1/112; Ebu’l-a’lâ Mevdûdî, 2014, 5/240; Karaman, vd., 2012, 3/633-634).

Sonuç

Milliyetçiliğin bugün anlaşıldığı gibi ideolojik/siyasi bir birleşme olmadığı, içerisinde ortak soy bağı, ortak tarih, ortak dil ve ortak mekân unsurlarını barındıran duygusal kolektif bilincin adı olduğu ve bu unsurlar üzerinden birey- birey, birey- grup, grup- grup ilişkisine yön veren bir fenomen olduğu görülecektir. Bunun yanında dinin, bir milletin kolektif bilinç üzerinden inşası için gerekli olan duygudaşlığı inşa eden bir etkiye sahip olduğu, bu duygudaşlığı inşa ederken ortak soy bağı, ortak tarih, ortak dil ve ortak mekân unsurların varlığını göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de yakınlığın dinin inşa ettiği kolektif bilinç ya da üst kimlikle hem soy bağına referansla olduğuna hem de ortak tarih, ortak dil ve ortak mekân üzerinden olduğuna vurgu yapılmaktadır. Kur’an-ı Kerim özellikle ortak tarihi, ortak dili ve ortak mekânı paylaşmalarının yanında aralarındaki kan bağına referansla oluşmuş aile bağlarını toplumsallaşma ve toplumsal yakınlaşma için önlemiştir. Bu bağlamda aile bağlarının koparılmamasını, aralarında kan hısımlığı bulunan kimselerin yardımlaşma ve dayanıma içinde olmasını teşvik etmiş yine toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı artırıcı olması sebebiyle sosyal sermayenin dağılımından aileye pay ayırmıştır. Miras paylaşımı başta olmak üzere sosyal alandaki ilişkileri kan bağından gelen yakınlığı referans alarak düzenlemiş, bireyler arası ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair bir perspektif ortaya koymuştur.

Kuran’da yakınlarla ilişkinin ortak tarih, ortak dil ve ortak mekân üzerinden de düzenlenmesi bize kan bağına başlı başına toplumsallaşma için yeterli olmadığını ancak aile, klan/aşiret ve millet şeklinde oluşan örüntüde bir referans noktası olduğunu göstermektedir. Kur’an-ı Kerim’in bu örüntüyü göz ardı etmeyerek yakınlarla ilişkiyi duygudaşlık bağlamında ele alması, ortak kan bağından doğarak ortak tarihi, ortak dili ve mekânı paylaşan aile/akrabalık yapılanmasının korunmasını ve geliştirilmesini teşvik ettiğini ve sosyal alana dair düzenlemeler yaptığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akıncı, Abdulvahap. "Milliyetçilik Kuramları" 15/1 (2014), 131-150.
- Akıncı, Abdulvahap. "Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi". *İnsan Ve İnsan* 6/21 (Ağustos 2019), 413-430.
- Aktürk, Şener. "Nationalism And Religion İn Comparative Perspective: A New Typology Of National-Religious Configurations". *Nationalities Papers* 50/2 (Mart 2022), 205-218.
- Albayrak, Mevlüt. "İnsanlığın Uzun Soluklu Tecrübesi Din-Milliyetçilik İlişkisi" 1 (Haziran 2005), 83-113.
- Algül, "Muâhât". 30/308-309. TDV İslam Ansiklopedisi, 2005.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsîri*. 21 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Bilge, Muhittin. "Verili Olandan İcat Edilmişliğe Millet Ve Milliyetçilik". *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi* 13/2 (Nisan 2017), 475-486.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'anı Kerimi'in Türkçe Meâliîlisi Ve Tefsiri*. İstanbul: Eko Ofset, 1996.
- Bingöl, Abdulkerim. "Kur'an'ın Milliyetçiliğe Yaklaşım". *Muş Alparşlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/3 (Kasım 2017), 879-896.
- Bingöl, Abdulkerim. "Kur'an'ın Milliyetçiliğe Yaklaşımı". *Anemon Muş Alparşlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 879-879.
- Birch, Anthony H. *Nationalism And National Integration*. Routledge, 2012.
- Birch, Anthony Harold. *Nationalism And National Integration*. Unwin Hyman, 1989.
- Bursevi, İsmail Hakkı. *Rûhu'l Beyân Tefsiri*. 10 Cilt. İstanbul: Damla Yayın Evi, 1995.
- Çalen, Mehmet Kaan. "Ahmet Ağaoğlu'nda İslâm Ve Milliyetçilik İlişkisi". *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Ekim 2020), 27-46.
- Ebu'l-A'lâ Mevdûdî. *Tefhimu'l -Kur'an*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Ersöz, Muhammed. *Kur'an'ın Dil Yapısı Ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Ertan, Temuçin F. "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?" *Atatürk Yolu Dergisi* 16/62 (Mart 2018).
- Et-Taberî. *Taberî Tefsiri*. Çev. Keskin, Mehmet. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006.

- Fayda, Mustafa. "Fil Vak'ası". 13/70-71. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996.
- Gans, Chaim. *The Limits Of Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Güngör, Erol. *İslamın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 11. Basım, 1997.
- Güngör, Erol. *Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 9. Basım, 1995.
- Güngör, Özcan. "Dini Jeopolitik Açından Ayasofya Camii". *And Center* (Blog), Temmuz 2020. <https://Andcenter.Org/Tr/Din-Ve-Politika/Dini-Jeopolitik-Acidan-Ayasofya-Camii/>
- İmam Kurtubî. *Kurtubi Tefsiri-El Camiul Ahkamul Kur'an*. Çev. M. Beşir Eryarsoy. 19 Cilt. Buruc Yayınları, 1999.
- İmam Kurtubî. *Kurtubi Tefsiri-El Camiul Ahkamul Kur'an*. Çev. Eryarsoy, M. Beşir. 19 Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 2002.
- Karadağ, Ahmet- Yaman, Haluk. "Üç Farklı Milliyetçilik". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 9/2 (03 Ocak 2019), 84-108.
- Karadağ, Ahmet- Yaman, Haluk. "Üç Farklı Milliyetçilik". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 9/2 (03 Ocak 2019), 84-108.
- Karagül, Mehmet. "İbn-İ Haldun'da Asabiyet İle Devlet Ve Mülk İlişkisi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/6 (2016), 47-59.
- Karaman, Vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Saray Matbaacılık., 2012.
- Kızılçelik, Sezgin- Erjem, Yaşar. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Konya: Göksu Matbaası, 1992.
- Kösoğlu, Nevzat. *Milli Kültür Ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 5. Basım, 2013.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay - Derya Kömürçü. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999.
- Mortimer, Edward- Robert Fine, (Ed.). *People, Nation And State: The Meaning Of Ethnicity And Nationalism*. London: I. B. Tauris, 1999.
- Mukatil Bin Süleyman. *Tefsîr-İ Kebîr*. Çev. Eryarso, M. Beşir. İşaret Yayınları, 2006.
- Özgen, Mehmet Volkan. "Milliyetçilik Kuramları". *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Nisan 2019), 42-59.
- Sabri, Şeyhülislam M. "İslam Ve Milliyetçilik". *İslam Medeniyeti Dergisi* 2/21 (Temmuz 1969), 44-47.

- Smith, Anthony D. *Millî Kimlik- Anthony D. Smith*. Çev. Şener, Bahar Sina. İstanbul: İletişim Yayınları, 9. Basım, 2017.
- Sönmez Selçuk, Senem. "Milliyetçilik Üzerine: Bir Literatür Taraması". *Journal Of Yasar University* 23/6 (2011), 3855-3865.
- Şahin, Mustafa. "Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar Ve Uygulamalar-Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot". *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Nisan 2021), 167-177.
- Şahin, Alaaddin. "İbn Haldûn'un Asabiyet Teorisi". *Marmara İlahiyat*. Aralık 2018. Erişim 28 Ekim 2021. [Http://Www.Marmarailahiyat.Com/İbn-Haldunun-Asabiyet-Teorisi/](http://www.marmarailahiyat.com/İbn-Haldunun-Asabiyet-Teorisi/)
- Şentürk, Receb. "Millet". 30/64,66. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2005.
- Şimşek, Ufuk. "Milliyetçilikler Ve Milletin Oluşumu Üzerine Bir İnceleme". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (Nisan 2010), 81-96.
- Tepegöz, Ahmet Selim. *Türk İslam Sentezcilerinde Din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Türkdoğan, Orhan. *Milli Kültür Modernleşme Ve İslam*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2. Basım, 1996.
- Uslu, Beyza. "Kur'an'da Kolektif Bilinç Ve Mümin Kardeşliği". *Journal Of Analytic Divinity* 2/1 (15 Şubat 2018), 181-206.
- Yanık, Celalettin. "Etnisite, Kimlik Ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi". *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20 (Nisan 2013), 225-237. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaygi/169832>
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 10 Cilt. Akçağ Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Yıldırım, Emre. "Millet Ve Milliyetçiliğe Dair Kavramlar Ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi". *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi* 12/28 (Nisan 2016), 123-141.